

НАВЧАЛЬНІ СИТУАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МЕНТАЛІТЕТУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Актуальність цього дослідження зумовлена тим, що парадигма української освіти концентрується на гуманістичному, етичному та інтелектуальному способі життя, тісно пов'язаним з національною культурою країни, з теорією й ідеями, в яких сконцентовано демократичний стиль мислення, світосприйняття, способи осягнення та інтерпретації дійсності, нормативні моделі поведінки та ціннісні орієнтації.

В руслі таких перетворень у майбутнього вчителя взагалі та педагога-гуманітарія виникає потреба в набутті освіченості, у підвищенні рівня загальної та професійної культури. Головним завданням вищої освіти постає створення умов для більш повного прояву особистості майбутнього педагога та формуванні в них спеціальних фахових якостей. Однією з таких якостей є професійний менталітет учителя.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що проблема професійного менталітету вчителя знайшла своє відображення в окремих аспектах. У філософському та соціальному аспекті менталітет представлено в працях К.Альбуханової-Славської, М.Блока, В. Візгіна, О.Донченко, Г.Джулай, І.Дубова, Б.Душкова, А.Гуревича, Л.Гумільова, М.Еліаде, Ю.Канигіна, О.Огурцова, О.Пантіна, Д.Чижевського, Л.Февра, Е.Фрома, В.Храмової та ін. Питання трудового менталітету висвітлюють дослідження Д.Богині, М.Семикіної, Е.Суїменко; службового менталітету Є.Рапацевича; професійного менталітету державних службовців Т.Філіпової та ін. Окремі психологічні чинники професійного менталітету вчителя досліджувались Н.В'язовою, Б. Гершунського, Є.Клімовим, Б.Мастеровим, Л. Мітіною, С.Панічевим, Є.Роговим, І.Смолярчук, В. Соніним, Н.Толстошеїною, А.Фурманом, Г. Цукерман та ін. Наукові пошуки щодо складових компонентів професійного менталітету майбутніх учителів демонструють роботи О.Зайцева, А.Маркової, О.Оганезової-Григоренко, О.Ребрової, З.Руженської та ін.

Як відомо, менталітет з позиції філософії, культурології та соціології – це феномен, сутність та структура якого полягають у специфіці індивідуальної та суспільної свідомості, механізмах та змісті пізнавальних процесів, особливості як, світосприйняття людини і природи, поведінкових стереотипах у світі культури. На відміну від ідеологічних та суспільних поглядів, які швидко змінюються, менталітет носить більш постійний характер, оскільки відображає стійкі звички та форми поведінки.

У психолого – педагогічному аспекті менталітет – особливий спосіб мислення, спрямованість думок, що народжується у підсвідомості, але поступово вбирає в себе те спільне, що складається з природних даних і соціально обумовлених елементів і відображається в уявленні про професійну реальність. Менталітет учителя – це інтегративна характеристика особистості, що відображає системно специфічні особливості психічного складу і світосприйняття людей, які належать до педагогічної професії.

Ми розглядаємо професійний менталітет майбутніх учителів гуманітарних дисциплін як інтегративну якість особистості, яка визначається специфікою гуманітарного способу пізнання, цінностями, поглядами, нормами, стереотипами і формами поведінки, обумовленими професійною культурою на рівні постійної рефлексії.

Мета статті полягає в розкритті місця і ролі навчальних ситуацій у контексті формування професійного менталітету майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Так, навчальні ситуації або кейс-методи, спрямовані на формування досліджуваної якості, було використано нами для надання процесу оволодіння професійним менталітетом майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у ВНЗ позитивно – стимулюючого характеру. Також нами було враховано специфіку професійного менталітету майбутніх педагогів – гуманітаріїв, яка полягає у: виникненні високого ступеня занурення у процес пізнання та освоєння дійсності, що сприятиме набуттю стійкої рефлексивної позиції; використанні студентами гуманітарних дисциплін образної, метафоричної, збагаченої порівняннями та аналогіями мови спілкування; максимальному проникненні студента-гуманітарія в досліджуваний об'єкт, де, той, хто пізнає не звільняється від процесу, як у точних науках, а є присутнім у процесі пізнання; використанні в роздумах понять, які існують на рівні внутрішнього, безсловесного розуміння, тоді як у точних дисциплінах не існує так званих "розмитих" понять; охопленні різноманітних нюансах смислу понять, явищ, структур тощо; можливості робити важливими і цінними не тільки об'єктивно наукові цілі, але й особистісні, що не допускає формалізації думок і веде до варіативності у вирішенні питань.

Щодо навчальних ситуацій, то вони, як відомо, згідно з дидактичними дослідженнями є одним з видів навчання у проблемному методі (І.Лернер, О.Матюшкин, М.Махмутов, В.Оконь, М.Скаткин). Автори цієї концепції називають такі ситуації проблемними, під час яких відбувається особливий вид розумової взаємодії суб'єктів дидактичного процесу, що характеризується таким психічним станом того, хто навчається, який вимагає виявлення, відкриття, засвоєння нових знань чи засобів діяльності. Іншими словами, якщо студенту не вистачає набутих знань для розв'язання завдань, він повинен сам їх шукати. За формою навчальні ситуації збігаються з частково – пошуковим методом, коли викладач створює проблемну ситуацію, формулює проблему, залучає студентів до її вирішення за дослідницьким методом, коли студенти виокремлюють проблему, формулюють її та вирішують.

Використання навчальних ситуацій можливе під час оволодіння професійним менталітетом, якщо відбуватиметься дотримання наступних принципів: індивідуального підходу до студентів, урахування їхніх потреб та можливостей; надання мисленню демократичного характеру; забезпечення наочністю, сучасними аудіо та відео матеріалами; навчальне навантаження повинне концентруватися головним чином на основних практичних положеннях (мінімізація теоретичного матеріалу); забезпечення двобічного зв'язку (викладач-студент, студент-викладач) у будь-який час заняття; формування в студентів навичок самоменеджменту, умінь працювати з різними джерелами інформації; акцентування на розвитку сильних та позитивних сторін студентів.

Відомо, що вирішення навчальних ситуацій або кейс – метод зародився на початку XX – го століття в Гарвардській школі бізнесу. В англійській термінології *case* – це опис реальної ситуації або *true life* [4]. Кейс будується на подіях, які

відбулися реально та пропонуються авторами для провокування дискусії, пробудження студентів до обговорення й аналізу та прийняття рішень у навчальній аудиторії. Кейс-метод дозволяє в умовах навчання створити ролеву систему, де студенти можуть зайняти певні соціально – професійні позиції. Зразок штучно створеної навчальної ситуації являється ефективним засобом формування професійного менталітету в майбутніх учителів-гуманітаріїв.

Схему кейсу можна звести до тренінгу по закріпленню знань, умінь та навичок поведінки в певних ситуаціях. Такі ситуації повинні бути наочними та детальними. Навчальні кейси максимально відображають ситуації професійної діяльності. Не зважаючи на штучність створеної ситуації, їх проблема чи сюжет набувають характер практичності, тобто такі, які є в реальній професійній діяльності. Кейс виступає засобом отримання нового знання про ситуацію та поведінку в ній.

Ми підтримуємо думку вчених О.Смоляниної та Ю.Сурмина щодо переваг добре підготовлених кейсів: вони дозволяють зацікавити студентів у вивченні конкретного предмета; сприяють активному засвоєнню знань по підбору та аналізу інформації; вони сприяють розвитку *аналітичних навичок* (відрізнати отримані дані інформації, виділяти суттєву і несуттєву інформацію, презентувати її); *практичних навичок* (використовувати на практиці теоретичні знання про методу та принципи), *творчих та комунікативних навичок*; *творчих навичок* (знаходити альтернативні рішення, до яких важко дійти логічним шляхом); *комунікативних навичок* (упевнено вести дискусію, переконувати довколишніх, об'єднуватись у групи, заперечувати або й захищати власну думку, відкидати думку опонентів, коротко та переконливо звітувати); *соціальних навичок* (оцінювати поведінку людей, етично поводитися при обговоренні чи аргументації думок, коректно відстоювати певні позиції); *рефлексивних навичок* (постійний самоаналіз власних дій під час спілкування, критичне ставлення до результатів своїх дій) [4: 5].

Отже, педагогічний потенціал навчальних ситуацій або кейсів дуже важливий під час формування професійного менталітету майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, тому що відбувається постійна взаємодія між педагогами і студентами; проводиться підбір форм поведінки; виникає мотивація власних дій; аргументація вибору професійних та моральних норм; правил етичного спілкування; заняття характеризуються емоційною забарвленістю, створенням атмосфери співпраці і конкуренції одночасно, подоланням конфліктів тощо.

Використання навчальних ситуацій у контексті формування професійного менталітету майбутніх учителів гуманітарних дисциплін реалізується за допомогою проведення кейсів "Соціальний інтелект", "Упевнена поведінка" та "Креативність".

Вибір кейсу "Соціальний інтелект" пояснюється соціальною природою досліджуваного утворення, оскільки професійний менталітет майбутніх учителів гуманітарних дисциплін передбачає набуття ними досвіду в соціальному пізнанні, розвиває здібності розуміння інших через ситуації взаємодії, управляти ними та адаптуватися до них.

Відомо, що поняття "соціальний інтелект" (англ. social intelligence) було введено американським психологом та педагогом Е.Торндайком у 1920 році [3]. Його можна розглядати як здібність уживатися з людьми; як здібність мати справу з навколишніми; як знання про людей; як здібність легко сходитись з іншими, уміння розуміти їх становище, ставити себе на їх місце; як здібність критично і правильно оцінювати почуття, настрої та мотивацію вчинків інших людей; як пристосованість індивіда до людського буття. Ми дотримуємось вчення Дж.Гілфорда про багатофакторну модель інтелекту, де соціальний інтелект являє собою систему інтелектуальних здібностей, які визначають адекватність розуміння поведінки людей [1].

Даний кейс допомагає студентам розкрити їхній чуттєвий світ, продемонструвати емпатію, навчитися гармонійно будувати відносини з людьми, розуміти мову вербальної та невербальної поведінки, висловлювати швидкі та точні висновки про людей, успішно прогнозувати реакції довколишніх за певних обставин, проявляти далекозорість у відносинах з іншими, оцінювати перспективи взаємодії.

Так, навчання у вищій школі визначає подальший професійний шлях майбутніх учителів. Саме в цей час у них формується уявлення про себе як професіонала, своє місце в обраній галузі, про поєднання життєвих, особистісних та професійних цінностей. Від того, наскільки плідно протікає цей процес, залежать успіхи педагогів. Передумовою цього можна вважати розвиток упевненої поведінки. Упевнена поведінка майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у контексті їхнього професійного менталітету означає вміння ставити цілі та досягати їх, контролювати себе, відстоювати власну позицію та інтереси без агресії, тобто конструктивно, з честю виходити з конфліктів. Звичайно, все стає набуток досвіду, однак ми пропонуємо програму кейсу "Упевнена поведінка", яка складається з окремих навчальних ситуацій, максимально наближених до реальних.

Формування професійного менталітету майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у разі використання навчальних ситуацій у педагогічному процесі ВНЗ може носити досить стандартний характер, який повільно стимулює студентів до процесу оволодіння досліджуваною якістю. Задля уникнення цього ми пропонуємо такий кейс із навчальними ситуаціями, який потребує творчого підходу до вирішення запропонованих ситуацій.

До кейсу "Креативність" добрані навчальні ситуації, що відображають сутність творчості, яка розглядається в нашому дослідженні як діяльність у ситуації невизначеності і спрямована на отримання результатів з характеристиками об'єктивної та суб'єктивної новизни [2: 267]. Мета даного кейсу полягає в розвитку в студентів наступних якостей: здатності до виявлення та постановки проблем; побіжності – здатності до генерації великої кількості ідей; гнучкості – здатності до продукування різноманітних ідей, що відносяться до різних смислових категорій; оригінальності – здатності висувати нестандартні ідеї та рішення; здатності вдосконалювати об'єкти та ідеї, додавати деталі; здатності до вирішення проблем на основі аналізу та синтезу інформації [2].

Даний кейс дозволяє майбутнім учителям гуманітарних дисциплін реалізувати комплекс креативних здібностей та особистісних якостей у разі дії в нових ситуаціях при відсутності чіткого алгоритму вирішення проблеми. Це підтверджує наше обґрунтування специфіки гуманітарного стилю мислення студентів, який передбачає вирішення ситуативних задач кількома нестандартними способами.

Вирішення навчальних ситуацій (кейсів) студентами експериментальних груп відбувалось на практичних заняттях запропонованого нами спецкурсу "Професійний менталітет та його роль у становленні майбутніх учителів гуманітарних дисциплін". Уміння вирішувати оцінювалось за шкалою успішності, яка виглядала наступним чином: 4 бали – студент розв'язує успішно, 3 бали – розв'язує певними труднощами, 2 бали – погано розв'язує і 1 бал – не має успіху у

розв'язанні.

Як показали результати, 51,2% студентів-гуманітаріїв, користуючись наданими техніками та прийомами, успішно розв'язали ситуації окреслених кейсів; 34 % відчули незначні труднощі під час вирішення; 11% розв'язали кейси, але не врахували певні поетапні принципи вирішення, і тому отримали незадовільну оцінку за свою роботу і 3,8% не змогли справитись із завданням.

Таким чином, навчальні ситуації були відібрані для студентів з метою максимального відображення сутності соціального інтелекту та впевненої поведінки, оскільки формування професійного менталітету майбутніх учителів гуманітарного профілю характеризується соціальною зорієнтованістю або спрямованістю на побудову конструктивних та гармонійних відносин з довколишніми, основанийими на довірі, взаєморозумінні, співпраці. Запропоновані нами студентам експериментальних груп кейси мали на меті позитивно-стимулювальний характер під час формування професійного менталітету майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, а також розкриття їхніх творчих здібностей та набуття ними вмій і навичок користуватися сучасними техніками та прийомами вирішення професійних задач.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гилфорд Д. Три стороны интеллекта. Психология мышления / Джон Гил-форд. – М: Прогресс, 1965. – 525с.
2. Грецов А.Г. Психологические тренинги с подростками / Андрей Геннадьевич Грецов. – СПб.: Питер. 2008. – 368с.
3. Краткий психологический словарь [ред. – сост. Л.А. Карпенко; под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского]. – 2 изд., расш., испр. и доп. – Ростов н / Д: изд-во "Феникс", 1999 – 512с.
4. Ситуационный анализ, или анатомия кейс-метода; [под ред д-ра социологических наук, профессора Ю.П.Сурмина]. – К.: Центр инноваций и развития, 2002. – 286с.
5. Смолянинова О.Г. Дидактические возможности метода case – study в обучении студентов [Электронный ресурс] / Ольга Георгиевна Смолянинова. – Красноярск: КГУ – 2002. – Режим доступа: <http://www.lan.krasu.ru/studies/authors/smolyaninova/CASESTUDY/articles/ECase/ECase.html>

Подано до редакції 07.08.09.

РЕЗЮМЕ

У цій статті розглядається місце і роль навчальних ситуацій у контексті формування професійного менталітету майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, які надають процесу оволодіння означеної якості позитивно стимулюючого характеру під час навчання у ВНЗ.

Ключові слова: навчальні ситуації, професійний менталітет майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Э.В. Стрига

ОБУЧАЮЩИЕ СИТУАЦИИ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МЕНТАЛИТЕТА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается место и роль обучающих ситуаций в контексте формирования профессионального менталитета будущих учителей гуманитарных дисциплин, которые придают процессу овладения данным качеством позитивно – стимулирующего характера во время обучения в ВОЗ.

Ключевые слова: обучающие ситуации, профессиональный менталитет будущих учителей гуманитарных дисциплин.

E. V. Stryga

THE TRAINING SITUATIONS METHOD IN THE CONTEXT OF FORMING PROFESSIONAL MENTALITY OF FUTURE HUMANITIES TEACHERS

SUMMARY

The article presents the place and role of the training situations method in the context of forming professional mentality of future Humanities teachers. Such situations impart positive stimulation to the process of mastering the quality during university studies.

Keywords: the training situations method, profession mentality of future Humanities teachers.
